

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ



دانشکده اصول الدین

قم

گروه علوم قرآن و حدیث

پایان نامه کارشناسی ارشد

موضوع:

تطبیق شاخصه‌های اخلاق فردی و اجتماعی دانشجو در اندیشه و آراء امام خمینی رحمته الله علیه و مقام

معظم رهبری با آیات و روایات

استاد راهنما:

جناب دکتر محمد تقی دیاری

استاد مشاور:

سرکار خانم دکتر غروی

نگارش:

فاطمه مهری

فروردین ۱۳۹۲



كلية اصول الدين

قم

قسم علوم القرآن و الحديث

رسالة الماجستير

عنوانها:

تكييف مؤشرات الطالب الفردية و الإجتماعية على فكر و تصويت الإمام الخميني و سماحة القائد مع

آيات القرآن و الأحاديث

استاذ المشرف:

الدكتور محمد تقى ديارى

استاذة المشاور:

الدكتور غروى

اعداد:

فاطمة مهري

سنة ١٤٣٤

تقديم به

ساحت نورانی مولا و صاحبمان

حضرت بقیه الله الاعظم علیه السلام ارواحنا و ارواح العالمین لتراب مقدمه الفداء

و دو سلاله پاکش حضرت امام خمینی رحمته الله علیه و مقام معظم رهبری مد ظله العالی

سپاس از استاد ارجمندم جناب دکتر دیاری، که در نگارش این پژوهش، در حق من لطفها نموده، و مرا از راهنمایی‌های فراوانشان بی‌نصیب نگذاشتند. خداوند به ایشان عمری پربرکت و طولانی عطا فرماید.

و از استاد ارجمند، سرکار خانم دکتر غروی، که مرا در نگارش این اثر بسیار یاری نمودند. خداوند به ایشان عمری پربرکت و طولانی عطا فرماید.

و سپاس و تقدیر بی‌شائبه

از محضر پدر بزرگوار و مادر مهربانم، که برای فرزندشان، به حق تلاش‌ها کرده، و جهت نیل به مقاطع تحصیلی اینجانب زحمات بسیار متحمل شدند، و همواره مشوق من در امر تحصیل بوده‌اند؛ از خداوند منان برای ایشان سلامتی و طول عمر باعزت مسئلت دارم.

و سپاس از برادر بزرگوارم آقای محمد مهری و همسر مهربانش، که بی دریغ مرا در تدوین این پژوهش یاری نمودند.

و سپاس از دوستی مهربان و پر تلاش، سرکار خانم عقیله فتلاوی، که همیشه قدردان زحماتشان هستم و از خواهر عزیزم و سایر دوستانم که مرا در تدوین این پژوهش یاری نموده و مشوق من از دیرباز تاکنون بوده‌اند.

چکیده

در این پژوهش به تطبیق شاخصه‌های اخلاق فردی و اجتماعی دانشجو در اندیشه و آراء امام خمینی و مقام معظم رهبری با آیات قرآن کریم و روایات ائمه معصومین علیهم‌السلام پرداخته شده است. به طور کلی اخلاق به زیر مجموعه‌های فردی، اجتماعی و سیاسی تقسیم می‌گردد که پژوهنده در این پژوهش سعی نموده تا شاخصه‌های اخلاق فردی و اجتماعی دانشجو را بیان نموده و سپس آن‌ها را با آیات نورانی و هدایت بخش قرآن کریم و روایات ائمه معصومین علیهم‌السلام تطبیق نماید. این تطبیق در جهت بیان این مطلب است که یک دانشجو از نگاه امام خمینی و مقام معظم رهبری در حقیقت کسی است که متخلق به اخلاق فردی و اجتماعی نهادینه شده در فرهنگ اسلامی است، و این شاخصه‌ها همان اصول اسلامی هستند که از لابه لای آیات قرآن و روایات اهل بیت علیهم‌السلام برگرفته شده‌اند.

در این پژوهش چهل و چهار شاخصه فردی از قبیل: تقوا و پروا پیشگی، انس و تقرب به حضرت حق، اهمیت دادن به نماز، حضور قلب در نماز، شکرگذاری از نعمت‌های الهی، تبلیغ و نشر اسلام، همت در کارها، عبرت آموزی از گذشته، همراهی علم و ایمان، همراهی علم و عمل و... و بیست و پنج شاخص اجتماعی از قبیل: احساس مسئولیت نسبت به کشور و مردم، اتحاد داشتن، ارتباط با مردم و اطرافیان، مبارزه با ظلم، نوآوری و نواندیشی، برپایی جنبش نرم افزاری و اسلامی کردن محیط دانشگاه‌ها، زمان آگاهی و... مد نظر امام خمینی و مقام معظم رهبری بیان شده است، البته این بدان معنا نیست که تمامی اصول و شاخصه‌های اخلاقی دانشجو در دیدگاه امام خمینی و مقام معظم رهبری منحصر به همین موارد است، لکن شاخص‌هایی که پژوهنده بدان‌ها دست یافته تحلیل و تطبیق داده شده‌اند. پژوهنده در جمع آوری این پژوهش علاوه بر متن سخنرانی‌های امام خمینی و بیانات مقام معظم رهبری از سال ۱۳۶۶ تا ۱۳۹۱ و همچنین آیات نورانی قرآن و منابع تفسیری و حدیثی، از منابع اخلاقی نیز جهت توضیح و تبیین بیشتر شاخصه‌ها بهره برده است.

واژگان کلیدی: اخلاق، اخلاق فردی، اخلاق اجتماعی، دانشجو، امام خمینی، مقام معظم رهبری

صفحه	عنوان
۱	مقدمه.....
۳	فصل اول: کلیات.....
۴	۱.۱ بیان مسأله.....
۴	۲.۱ اهمیت و ضرورت تحقیق.....
۴	۳.۱ پیشینه تحقیق.....
۴	۴.۱ سؤالات اصلی و فرعی.....
۴	۱.۴.۱ سؤالات اصلی.....
۵	۲.۴.۱ سؤالات فرعی.....
۵	۵.۱ فرضیه تحقیق.....
۵	۶.۱ روش تحقیق.....
۶	۷.۱ سازماندهی تحقیق.....
۶	۸.۱ تعریف مفاهیم و مصطلحات.....
۶	۱.۸.۱ معنای لغوی و اصطلاحی اخلاق.....
۷	۲.۸.۱ معنای اصطلاحی اخلاق فردی.....
۷	۳.۸.۱ معنای اصطلاحی اخلاق اجتماعی.....
۸	۴.۸.۱ معنای لغوی و اصطلاحی دانشجو.....
۱۰	فصل دوم: شاخصه های اخلاق فردی.....
۱۲	۱.۲ شناخت اسلام.....
۱۲	۱.۱.۲ تعریف اسلام از دیدگاه امام علی (علیه السلام).....
۱۳	۲.۲ پذیرش و پیروی از اسلام.....
۱۵	۳.۲ تبلیغ و نشر اسلام.....
۱۷	۴.۲ دفاع از اسلام.....

۱۹ افزایش و تقویت ایمان و ارزشهای دینی
۲۲ ۱.۵.۲ عوامل افزایش ایمان
۲۳ ۶.۲ توجه به ذکر الهی و همیشه به یاد حضرت حق بودن
۲۵ ۱.۶.۲ انواع ذکر
۲۶ ۷.۲ انس داشتن با حضرت حق جل جلاله
۲۹ ۸.۲ رعایت تقوای الهی و پروا پیشگی
۳۰ ۱.۸.۲ مراتب تقوا
۳۲ ۹.۲ اهمیت دادن به نماز
۳۵ ۱۰.۲ خواندن نماز اول وقت
۳۷ ۱.۱۰.۲ آثار نماز اول وقت
۳۸ ۱۱.۲ باتوجه و حضور قلب نماز خواندن
۴۱ ۱۲.۲ شرکت در نماز جماعت
۴۳ ۱.۱۲.۲ آثار خواندن نماز جماعت
۴۴ ۱۳.۲ خواندن نافله
۴۵ ۱.۱۳.۲ تعداد و اوقات نافله های یومیه
۴۷ ۱۴.۲ رفتن به مسجد
۴۹ ۱۵.۲ خواندن دعا
۵۱ ۱.۱۵.۲ آثار دعا و مناجات با حضرت حق
۵۲ ۱۶.۲ توکل و اتکا به خداوند متعال
۵۴ ۱.۱۶.۲ درجات توکل
۵۵ ۲.۱۶.۲ آثار توکل به حضرت حق
۵۶ ۱۷.۲ شکرگزاری از نعمتهای الهی
۵۸ ۱.۱۷.۲ انواع شکر
۵۹ ۱۸.۲ اخلاص در تمامی امور

۶۲ ۱.۱۸.۲ تفاوت مخلص و مخلص
۶۲ ۱۹.۲ استغفار
۶۵ ۲۰.۲ خودسازی
۶۹ ۲۱.۲ مبارزه با نفس
۷۲ ۱.۲۱.۲ الگوی قرآنی
۷۳ ۲۲.۲ پیروی از راه انبیاء الهی
۷۵ ۱.۲۲.۲ آثار پیروی از انبیاء <small>علیهم السلام</small>
۷۵ ۲۳.۲ تواضع و پرهیز از تکبر
۷۷ ۱.۲۳.۲ انواع تواضع
۷۸ ۲.۲۳.۲ الگوهای قرآنی
۷۹ ۲۴.۲ پرهیز از تهمت زدن
۸۰ ۱.۲۴.۲ اقسام تهمت
۸۱ ۲۵.۲ پرهیز از غیبت کردن
۸۳ ۱.۲۵.۲ انواع غیبت
۸۳ ۲۶.۲ استفاده از روزه ماه رمضان
۸۵ ۱.۲۶.۲ آثار روزه
۸۶ ۲.۲۶.۲ روزه حقیقی در گفتار امام صادق <small>علیه السلام</small>
۸۷ ۲۷.۲ اعتماد به نفس
۸۹ ۱.۲۷.۲ آثار اعتماد به نفس
۹۱ ۲.۲۷.۲ شیوه های کسب اعتماد به نفس
۹۲ ۲۸.۲ امید
۹۳ ۲۹.۲ پرهیز از یأس
۹۴ ۱.۲۹.۲ عوامل ایجاد یأس
۹۵ ۳۰.۲ همت در کارها

۹۷ بصیرت در کارها
۹۹ آثار کسب بصیرت
۱۰۱ عوامل دستیابی به بصیرت
۱۰۲ ابزارهای دستیابی به بصیرت
۱۰۳ آرمان گرایی
۱۰۵ عبرت آموزی از گذشته
۱۰۶ آثار عبرت آموزی
۱۰۸ منابع کسب عبرت
۱۰۹ استفاده از فرصت جوانی
۱۱۲ برنامه ریزی برای تمام طول عمر
۱۱۳ ضرورت برنامه ریزی از دیدگاه معصومین <small>علیهم السلام</small>
۱۱۴ عوامل مؤثر در ایجاد برنامه ریزی
۱۱۵ آثار برنامه ریزی
۱۱۵ تفکر در انجام امور و پرهیز از سطحی اندیشی
۱۱۸ افزایش سطح معلومات و عدم توقف بر آگاهی های موجود
۱۲۱ توجه به اهمیت و تقدس علم در اسلام
۱۲۴ کسب علم و خوب درس خواندن
۱۲۶ اقدام به جهاد علمی
۱۲۸ همراهی علم با ایمان
۱۳۰ همراهی علم با عمل
۱۳۲ همراهی عمل و ایمان
۱۳۴ آثار همراهی ایمان و عمل
۱۳۵ ورزش کردن
۱۳۷ الگوهای قرآنی

۱۳۹.....	۴۵.۲ نتیجه گیری:
۱۴۰.....	فصل سوم: شاخصه های اخلاق اجتماعی.....
۱۴۱.....	۱.۳ اتحاد و همبستگی داشتن.....
۱۴۲.....	۱.۱.۳ آثار اتحاد.....
۱۴۳.....	۲.۳ مسئولیت داشتن نسبت به جامعه.....
۱۴۵.....	۳.۳ کسب و حفظ استقلال.....
۱۴۷.....	۴.۳ دل بستگی و علاقه نسبت به کشور و مردم.....
۱۴۹.....	۵.۳ سود رسانی به کشور و مردم.....
۱۵۱.....	۶.۳ زمان آگاهی و شناخت نیاز لحظه.....
۱۵۲.....	۷.۳ ارتباط داشتن با مردم.....
۱۵۳.....	۸.۳ دعوت نمودن مردم با زبانی نیکو.....
۱۵۴.....	۹.۳ امر به معروف و نهی از منکر نمودن.....
۱۵۶.....	۱.۹.۳ آثار امر به معروف و نهی از منکر در جامعه.....
۱۵۷.....	۱۰.۳ انتقاد کردن و انتقاد پذیر بودن.....
۱۵۸.....	۱.۱۰.۳ آثار انتقاد کردن و انتقاد پذیری از دیدگاه معصومین (علیهم السلام).....
۱۵۹.....	۱۱.۳ عدالت خواهی.....
۱۶۲.....	۱۲.۳ مبارزه با ظلم.....
۱۶۲.....	۱.۱۲.۳ اقسام ظلم:.....
۱۶۵.....	۱۳.۳ مقابله با انحراف و منحرفین.....
۱۶۶.....	۱۴.۳ اصلاح طلب.....
۱۶۸.....	۱۵.۳ اسلامی کردن دانشگاه ها.....
۱۷۰.....	۱.۱۵.۳ دانشگاه اسلامی از منظر امام خمینی.....
۱۷۰.....	۲.۱۵.۳ راهکارهای اسلامی کردن دانشگاهها.....
۱۷۱.....	۱۶.۳ برپایی جنبش نرم افزاری.....

۱۷۲ عوامل مؤثر در ایجاد نهضت نرم افزاری
۱۷۳ نوآوری و نواندیشی علمی
۱۷۵ مصادیق نوآوری در قرآن
۱۷۶ آزاد اندیشی
۱۷۸ زنده نگه داشتن یاد شهداء
۱۸۰ نتیجه گیری:
۱۸۱ جمع بندی نهایی پژوهش:
۱۸۳ فهرست آیات:
۲۰۳ فهرست احادیث:
۲۲۰ فهرست کتب

«اخلاق» جمع «خُلُق» و به معنای نیرو و سرشت باطنی انسان است که تنها با دیده بصیرت و غیر ظاهر قابل درک است.^۱ همچنین «خُلُق» را صفت نفسانی راسخ نیز می گویند که انسان، افعال متناسب با آن صفت را بی درنگ انجام می دهد. مثلاً فردی که دارای «خُلُق شجاعت» است، در رویارویی با دشمن، تردید به خود راه نمی دهد. این حالت استوار درونی ممکن است در فردی به طور طبیعی، ذاتی و فطری وجود داشته باشد یا در اثر تکرار و تمرین به وجود آید.^۲

«تربیت» در لغت به معنای «پرورش دادن استعدادها و شیء» است. مراد از تربیت اخلاقی، چگونگی به کارگیری و پرورش استعدادها و قوای درونی، برای توسعه و تثبیت صفات و رفتارهای پسندیده اخلاقی و نیل به فضائل عالی اخلاقی و دوری از رذیلتها و نابود کردن آنها است.^۳

در پژوهش پیش رو اخلاق به سه حوزه فردی، اجتماعی و سیاسی، تقسیم شده است و سعی پژوهنده بر تبیین شاخصهای اخلاق فردی و اجتماعی دانشجو از دیدگاه امام خمینی و مقام معظم رهبری می باشد.

منظور از شاخصه‌های اخلاقی همان اصول و وظایف و به عبارتی حد و مرزهای اخلاقی است که از دیدگاه امام خمینی و مقام معظم رهبری، یک دانشجو باید از آنها برخوردار بوده و عامل به آنها باشد؛ این شاخصها، اصولی است که در وهله نخست در منابع اسلامی به آنها سفارش شده است و در حقیقت قرآن و سنت توصیه کنندگان اصلی این شاخصه‌های اخلاقی می باشند، و علاوه بر تلاشی که در جهت تطبیق این شاخصها با منابع اسلامی صورت گرفته است، در بسیاری از موارد خود امام خمینی و مقام معظم رهبری به طور صریح به ذکر منبع قرآنی و یا سنت اهل بیت (علیهم السلام) پرداخته اند.

به طور کلی می توان چنین گفت که: این شاخصه‌های اخلاقی به مثابه یک الگوی اسلامی و دینی برای قشر دانشجو بوده و عمل به این شاخصه‌های اخلاقی برابر است با عمل به دستورهای دین مبین اسلام؛ در نتیجه یک دانشجوی مسلمان با عمل به این شاخصه‌های اخلاقی، به سهولت می تواند برای قدم نهادن در طریق سیر الی الله و رسیدن به سعادت و قرب الهی، که همان هدف والای اسلام است، اقدام نماید.

پژوهش حاضر در سه فصل گردآوری شده است. در فصل اول به تعریف لغوی و اصطلاحی واژگان اخلاق، اخلاق فردی، اخلاق اجتماعی و دانشجو، پرداخته شده است. در فصل دوم، شاخصه‌های اخلاق

۱. راغب اصفهانی، محمد حسین، المفردات فی غریب القرآن، ص ۱۵۹

۲. نراقی، محمد مهدی، جامع السعادات، ج ۱، ص ۲۲

۳. دیلمی، احمد، آذربایجانی، مسعود، اخلاق اسلامی، ص ۱۷

فردی دانشجو از دیدگاه امام خمینی و مقام معظم رهبری بیان گردیده است، که ابتدا مختصری پیرامون هر شاخص با استفاده از منابع اخلاقی، و معنای لغوی و اصطلاحی آن توضیح داده شده است و سپس جایگاه آن در اسلام و تطبیق شاخص با آیات قرآن و روایات صورت گرفته است و سپس بیانات امام خمینی و مقام معظم رهبری آورده شده و در نهایت به بیان راه کارها و یا آثار و نکاتی پیرامون هر شاخص پرداخته شده است. در فصل سوم، شاخصه‌های اخلاق اجتماعی دانشجو از دیدگاه امام خمینی و رهبری با همان سبک فصل دوم، بیان گردیده است.

فصل اول: کلیات

- ۱.۱ بیان مسأله
- ۲.۱ اهمیت و ضرورت تحقیق
- ۳.۱ پیشینه تحقیق
- ۴.۱ سؤالات اصلی و فرعی
- ۵.۱ فرضیه تحقیق
- ۶.۱ روش تحقیق
- ۷.۱ سازماندهی تحقیق
- ۸.۱ تعریف مفاهیم و مصطلحات

۱.۱ بیان مسأله

جستجو و میل به زندگی اخلاقی و دستیابی به حیات طیبه مهمترین هدف انسان مسلمان است و شناخت این اصول اخلاقی و ارائه عوامل دستیابی به حیات طیبه در قالب یک الگو مهمترین نیاز در زندگی انسان است.

دانشجو به عنوان یکی از ارکان اصلی و تأثیرگذار در جامعه شناخته می شود، از آنجایی که قوت و ضعف دانشجو رابطه مستقیمی با قوت و ضعف اجتماع دارد، برای دستیابی به جامعه ای سالم لازم است دانشجویان آن جامعه از الگویی که ریشه در فرامین دین مبین اسلام داشته باشد پیروی نمایند. لذا لازم و ضروری است شاخص‌های اخلاق دانشجویی از دیدگاه امام خمینی و مقام معظم رهبری با آیات قرآن و روایات ائمه اطهار (علیهم‌السلام) تطبیق داده شوند تا به عنوان یک الگوی مناسب و چراغ راه قرب الی الله برای دانشجویان عرضه گردد.

۲.۱ اهمیت و ضرورت تحقیق

در پی تأکیدات فراوان امام خمینی و مقام معظم رهبری به اسلامی کردن دانشگاه‌ها و تأثیرگذاری مستقیم آن بر جامعه، لازم و ضروری است که اخلاق افراد دانشگاهی از جمله دانشجویان از دیدگاه امام خمینی و مقام معظم رهبری جستجو شده و با منابع اسلامی تطبیق داده شوند تا به عنوان یک الگوی کاربردی برای دانشجویان عرضه گردد.

۳.۱ پیشینه تحقیق

با توجه به جدید بودن موضوع، در این زمینه کار مستقلی انجام نشده است، گرچه کتاب‌های اخلاقی با موضوع کلی و با مخاطب عام و چند کتاب ویژه اخلاق دانشجویی^۱ چاپ و منتشر شده است لکن هیچ پژوهش و کار مستقلی با این موضوع خاص و کار تطبیقی، تاکنون صورت نگرفته است و تنها در یک مورد پایان نامه ای با موضوعی نزدیک با عنوان: اخلاق دانشجویی در اسلام^۲ کار شده است.

۴.۱ سؤالات اصلی و فرعی

۱.۴.۱ سؤالات اصلی

۱. میرزایی، نجفعلی، اخلاق دانشجویی در اسلام، دوم، دارالقولین، قم، ۱۳۷۶ش؛ محدثی، جواد، سلوک دانشجویی، دوم، دفتر نشر معارف، قم، ۱۳۸۵ش؛ ایرانمنش، مهدی، تأملی در سلوک استادی و دانشجویی، بی جا، مؤسسه انتشارات قائم، تهران، ۱۳۷۸ش.
۲. زهرا سراجی، حوزه علمیه حضرت زینب (علیها السلام)، ۱۳۸۵

از دیدگاه امام خمینی و مقام معظم رهبری چه ویژگی‌هایی به‌عنوان مهم‌ترین شاخصه‌های اخلاق دانشجویی شناخته می‌شوند؟

مبنای قرآن‌شناختی و حدیث‌شناختی اخلاق دانشجویی کدامند؟

۲.۴.۱ سؤالات فرعی

اخلاق فردی دانشجویی بر مبنای آموزه‌های قرآنی و روایی کدامند؟

اخلاق اجتماعی دانشجویی بر مبنای آموزه‌های قرآنی و روایی کدامند؟

۵.۱ فرضیه تحقیق

در میان آیات نورانی و درس آموز قرآن و احادیث ارزشمند و کارآمد ائمه اطهار (علیهم‌السلام)، مبنای و اصولی برای اخلاق دانشجویی مطرح گردیده است و امام خمینی و مقام معظم رهبری با بهره‌گیری از این اصول، مهم‌ترین شاخصه‌های اخلاق فردی دانشجویی و اخلاق اجتماعی دانشجویی را در قالب توصیه‌هایی به دانشجویان ارائه نموده‌اند؛

در نگاه امام خمینی و مقام معظم رهبری یک دانشجو با داشتن شاخصه‌هایی چون تقوا و پروا پیشگی، خودسازی، انس با حضرت حق، تواضع، همراه بودن علم با ایمان، اعتماد به نفس، همت در کارها و ...، متعلق به اخلاق فردی نهادینه شده در آموزه‌های قرآن و احادیث معصومین (علیهم‌السلام) خواهد بود؛ و همچنین با عمل به شاخصه‌هایی چون سودرسانی به کشور و مردم، عدالت خواهی، زمان آگاهی، نوآوری و نواندیشی علمی، اسلامی کردن دانشگاه‌ها، آزاداندیشی و ... می‌تواند از اخلاق اجتماعی نهادینه شده در آموزه‌های قرآنی و روایی بهره‌مند گردد.

۶.۱ روش تحقیق

در این پژوهش، جمع‌آوری مطالب به روش کتابخانه‌ای به انجام رسید و همچنین از نرم‌افزارهای تفسیری و حدیثی در گردآوری مطالب بهره‌برداری شده است. در پژوهش حاضر، پژوهنده ابتدا به مطالعه متن سخنرانی‌های حضرت امام خمینی و بیانات مقام معظم رهبری در جمع دانشجویان و نخبگان علمی در مناسبت‌های گوناگون، با استفاده از کتاب‌های موجود و نرم‌افزارها و سایت‌های الکترونیکی، پرداخته است و سپس از میان این بیانات شاخصه‌های اخلاق فردی و اجتماعی، مورد توصیه امام خمینی و مقام معظم رهبری به دانشجویان، را تفکیک نموده است.

در مرحله بعدی هریک از این شاخصه‌ها، با آیات قرآن و روایات اهل بیت (علیهم‌السلام) تطبیق داده شده است و بعد از تفکیک آیات، با مراجعه به کتب تفسیر (با استفاده از نرم افزار جامع التفاسیر)، در هر قسمت که نکته برجسته ای پیرامون شاخصه‌های اخلاقی، به نظر می رسد، بیان گردیده است و سپس احادیثی در آن خصوص آورده شده است.

در مرحله بعدی جهت تبیین هرچه بیشتر موضوع، با مراجعه به کتاب‌های لغت، معنای لغوی و اصطلاحی هر شاخصه بیان گردیده است.

و در مرحله آخر با تتبع در میان کتب اخلاقی و مقاله‌های معتبر علمی، سعی شده تا جایگاه و اهمیت هریک از شاخصه‌های اخلاقی در فرهنگ اسلام، و برخی نکات برجسته مرتبط با موضوع، بیان گردد تا اهمیت هریک از این شاخصه‌ها و نقش آن‌ها در دستیابی به قرب الهی آشکار گردد.

۷.۱ سازماندهی تحقیق

در پژوهش پیش رو پس از بیان بخش‌های مقدماتی شامل: بخش عنوان، تقدیم، سپاسگزاری، چکیده، مقدمه و فهرست کلی مطالب، قسمت‌های اصلی پژوهش آمده اند.

پژوهش حاضر مشتمل بر سه فصل می باشد؛ فصل اول با عنوان فصل کلیات، شامل هشت بخش است: بیان مسأله، اهمیت و ضرورت تحقیق، پیشینه تحقیق، سؤالات اصلی و فرعی، فرضیه تحقیق، روش تحقیق، سازماندهی تحقیق و تعریف مفاهیم و مصطلحات.

فصل دوم با عنوان شاخصه‌های اخلاق فردی، شامل چهل و پنج بخش بوده که حاوی چهل و چهار شاخصه اخلاق فردی و یک بخش نتیجه گیری در پایان فصل و نیز سی و سه زیر بخش می باشد.

فصل سوم با عنوان شاخصه‌های اخلاق اجتماعی، شامل بیست بخش بوده که حاوی نوزده شاخصه اخلاق اجتماعی و یک بخش نتیجه گیری در پایان فصل و نیز هشت زیر بخش می باشد.

سپس بعد از فصل‌های اصلی، بخشی با عنوان نتیجه گیری آمده است که نتیجه ای کلی از تمام محتوای پژوهش ارائه می دهد. بعد از آن فهرست آیات و احادیث به کار رفته در پژوهش ذکر گردیده است؛ سپس بخش کتابنامه آمده است که بیان کننده تمامی منابع مورد استفاده در پژوهش به همراه اطلاعات کتابشناختی آن‌ها بوده و در حدود صد منبع در آن ذکر شده است؛ در پایان نیز چکیده پژوهش به زبان عربی و انگلیسی آمده است.

۸.۱ تعریف مفاهیم و مصطلحات

۱.۸.۱ معنای لغوی و اصطلاحی اخلاق

۱.۱.۸.۱ معنای لغوی اخلاق

«اخلاق» واژه ای عربی و جمع «خُلُق» است و به معنای: عادت، خو، سجیه و سرشت است.^۱ از اینرو، راغب اصفهانی می گوید: «اخلاق به معنای نیرو و سرشت باطنی انسان است که تنها با دیده بصیرت و غیر ظاهر قابل درک است.»^۲

۲.۱.۸.۱ معنای اصطلاحی اخلاق

اخلاق در اصطلاح علمای دینی عبارت است از صفت نفسانی راسخ که انسان، افعال متناسب با آن صفت را بی درنگ انجام می دهد. مثلاً فردی که دارای «خُلُق شجاعت» است، در رویارویی با دشمن، تردید به خود راه نمی دهد. این حالت استوار درونی، ممکن است در فردی به طور طبیعی، ذاتی و فطری وجود داشته باشد؛ مانند کسی که به سرعت عصبانی می شود و یا به اندک بهانه ای شاد می گردد. منشأهای دیگر خُلُق، وراثت و تمرین و تکرار است؛ مانند اینکه نخست با تردید و دودلی اعمال شجاعانه انجام می دهد، تا به تدریج و بر اثر تمرین، در نفس او صفت راسخ شجاعت به وجود می آید؛ به طوری که از این پس بدون تردید، شجاعت می ورزد.^۳ صفت راسخ درونی، ممکن است «فضیلت» و منشأ رفتار خوب باشد و یا «رذیلت» و منشأ کردار زشت، به هر روی بدان «خُلُق» گفته می شود.^۴

اخلاق به چند صورت تقسیم می گردد، در تقسیم بندی که در این پژوهش مبنا قرار گرفته است، عبارت است از: اخلاق فردی و اخلاق اجتماعی.

۲.۸.۱ معنای اصطلاحی اخلاق فردی

اخلاق فردی عبارت است از صفاتی که در رابطه انسان با خود و خداوند مطرح می شود، که شامل اخلاق فردی حسنه مانند: اخلاص، شکر، توکل، خضوع و... و اخلاق فردی رذیله مانند: ناامیدی، غرور، ناسپاسی و... می گردد.^۵

۳.۸.۱ معنای اصطلاحی اخلاق اجتماعی

۱. عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، ص ۴۹۱

۲. راغب اصفهانی، محمد حسین، پیشین، ص ۱۵۹

۳. ابن مسکویه، تهذیب الأخلاق و طهارة الأعراق، ص ۵۱؛ نراقی، محمد مهدی، پیشین، ج ۱، ص ۲۲

۴. دیلمی، احمد، آذربایجانی، مسعود، پیشین، ص ۱۶

۵. رمضان، رضا، اخلاق و عرفان، ص ۳۷

اخلاق اجتماعی عبارت است از صفاتی که در رابطه فرد با اجتماع حاصل می‌شود و محور آن‌ها روابط اجتماعی انسان با دیگران است؛ شامل صفات پسندیده اجتماعی مانند: وفای به عهد، تواضع، عدالت، ایثار، خیرخواهی و... و صفات ناپسند اجتماعی مانند: حسادت، ظلم، خیانت، غضب و... می‌گردد.^۱

۴.۸.۱ معنای لغوی و اصطلاحی دانشجو

۱.۴.۸.۱ معنای لغوی دانشجو

صفت فاعلی است و در لغت به معنای، جوینده علم و دانش، طالب علم و آنکه در دانشگاه تحصیل می‌کند، می‌باشد. و در معنای دانشگاه، به محل دانش و مدرسه عالی که تمام علوم در آن جا تدریس می‌شود، گفته می‌شود.^۲

در فرهنگ قرآنی برای بیان «علم آموزی و طلب علم» ریشه «ع.ل.م» به کار برده شده است و واژه-هایی نظیر: یعلم، یعلمون، یتعلمون^۳ و...؛ در فرهنگ روایی نیز از واژه دانشجو با عنوان «متعلم» یاد برده شده است، به معنای کسی که از دیگری علم می‌آموزد.

۲.۴.۸.۱ معنای اصطلاحی دانشجو

در نگاه امام خمینی دانشجو کسی است که اگر در دانشگاه از دو جهت تخصص و ایمان تربیت شود می‌تواند به عنوان یک قشر تحصیل کرده محور روشنگری اجتماعی را به دست گیرد و در صورتی موفق خواهد شد که بتوانند آگاهی خود را در مسیر ارزش‌های الهی به کار گرفته و خود را از دیگر اقشار جامعه به ویژه روحانیون جدا نسازد.

و مقام معظم رهبری در معنا و مفهوم دانشجو چنین می‌فرماید: «دانشجو یعنی جوان طالب علمی که آینده در دست اوست؛ سپس در توضیح آن می‌فرماید: دانشجو، یعنی جوان؛ چون دانشجویی، قهراً مربوط به دوران جوانی است. طالب علم بودن و جستجوی دانش هم در کلمه دانشجو هست؛ و چون فرض این است که آینده کشور، به سمت اداره علمی کشور پیش می‌رود و هر کشور و هر جامعه‌ای که علم و فهم و محاسبه دقیق، در همه شئون آن دخالت داشته باشد، وضعیتش بهتر است. بنابراین دانشجو یعنی کسی که ناظر به آینده و متعلق به آینده است؛ آینده هم متعلق به اوست.»^۴

۱. همان

۲. عمید، حسن، پیشین، ص ۵۱۲

۳. کشف، ۶۶؛ بقره، ۱۰۲

۴. سخنرانی مقام معظم رهبری در دیدار با اعضای بسیج دانشجویی دانشگاه تهران: ۷۶/۱۱/۱۱